Απόστολος Λ. Πιερρής

Ο ΗΡΑΚΛΕΙΤΕΙΟΣ ΚΟΣΜΟΣ

Το ερώτημα της αρχής σηματοδοτεί την έν-αρξη της Ελληνικής φιλοσοφίας, αποτελεί την αρχή της. Η φύση της φιλοσοφικής σκέψης, η γέννηση και ουσία της κατά τα δυο συνταυτιζόμενα νοούμενα της «φύσης», συνίσταται πρωτίστως στην αρχολογία, στην αναζήτηση της αρχής των πραγμάτων, τόσο ουσιωδώς όσο και στη φυσιολογία, στην αναζήτηση της φύσης (αρχής και ουσίας) των όντων.
Είδαμε πως από την αρχή το ερώτημα του όντος τίθεται ως πρόβλημα περί των αρχών της φυσικής ύπαρξης. Και είδαμε επίσης πως από τη στιγμή που τίθεται ερώτημα περί αρχής, η προϋπόθεση, απροϋπόθετη, μιας πρώτης αρχής (ή πρώτων αρχών) είναι αναγκαία. Διότι άλλως η σειρά των οντολογικών προϋποθέσεων του δεδομένου θα ήταν άπειρος, και έτσι το δεδομένο θα κρεμόταν στην ύπαρξή του από μια άπειρη σειρά, επομένως δεν θα ετίθετο ως δεδομένο, θα στερείτο οντολογικής θεμελίωσης. Ένα regressus ad infinitum (απαγωγή στο άπειρο) στις προϋποθέσεις ενός «δεδομένου» καθιστά την ύπαρξή του αδύνατη. Χρειαζόμαστε αναγκαστικά την ανυπόθετη αρχή του Πλάτωνα, την αρχή που δεν υπο-τίθεται σε κάτι βασικώτερο και εσχατώτερο.
Το ερώτημα περί αρχής του όντος οδηγεί αναγκαία στη θέση πρώτων αρχών του όντος. Και η φιλοσοφία αναδυόμενη ταυτίζεται προς μια αρχολογία της φύσης, ένα λόγο περί πρώτων αρχών της φυσικής ύπαρξης μέσα στην οποία ευρίσκεται και αυτοανακαλύπτεται ο άνθρωπος. Η πρώτη Ιωνική φυσιολογία, η Φιλοσοφία της Μιλήτου, έθεσε μία αρχή των όντων του φυσικού κόσμου. Είναι ένας Μονισμός της πρώτης Αρχής. Στον Θαλή και Αναξιμένη η αρχή είναι μια ουσία του Κόσμου, το ύδωρ (η υγρή ουσία της χύσεως και ροής ως ζωής) ή ο αήρ (η αέριος ουσία της κυριευούσης διάχυσης και περίχυσης). Κατά βάση λοιπόν εδώ αρχή της φύσης είναι ένα μέρος της φύσης. Ο Αναξίμανδρος, διαπιστώσαμε, έκανε το δεύτερο μεγάλο βήμα της φιλοσοφικής Μιλησιακής αρχολογίας: η πρώτη αρχή του όντος δεν μπορεί να είναι το ον όπως αυτό υφίσταται στον κόσμο της φυσικής ύπαρξης. Έθεσε με τον τρόπο που αναλύσαμε το Άπειρο ως αρχή του πεπερασμένου όντος. Προχωρώντας στην ίδια αναζήτηση, και θεμελιώνοντας την περαιτέρω πορεία πάνω στα προηγούμενα κεκτημένα, ο Πυθαγόρας επιτελεί το τρίτο γιγαντιαίο βήμα με τη δεύτερη (Σαμιωτική) Ιωνική αρχολογία. Δυο είναι οι πρώτες αρχές των όντων του φυσικού «Κόσμου», το Άπειρο του Αναξίμανδρου και το συζυγές Πέρας. Ο Πυθαγόρειος Μεταφυσικός Δυισμός των πρώτων αρχών λύνει όμορφα (με «κάλλος» άρα αρμονίας άρα οντολογική αλήθεια) τις βαθύτατες απορίες της οντολογίας, όπως διεξοδεύσαμε κατά τα κύρια γνωρίσματά τους στο προπροηγούμενο Κείμενο Σκέψης. Το Πέρας και το Άπειρο δεν είναι όντα, δεν είναι μέρη του όντος, δεν είναι στοιχεία του όντος με την έννοια των

φυσικών θεμελιωδών ατόμων μερών του, είναι οντολογικές συνιστώσες του φυσικού Είναι. Η αντίδραση του Ηράκλειτου στην πορεία που είχε λάβει η φιλοσοφική σκέψη είναι βίαιη. Άγρια και η έκφραση της αντίθεσής του προς την τελευταία και τελειότερη μορφή της, τον Πυθαγορισμό. Αλλά πρέπει να συνεννοήσουμε ότι ο Ηράκλειτος αντιτίθεται προς έναν καθιερωμένο τρόπο σκέψης του κοινού νου, του οποίου υψηλή έκφανση είναι ο Πυθαγορισμός, και αυτός ως κατακλείδα μέχρι τότε της όλης φιλοσοφικής θεωρίας. Ο τρόπος σκέψης στον οποίο ο «Σκοτεινός» φιλόσοφος αντιτίθεται ριζικά αντιστοιχεί φυσικά προς μια κοσμοθεωρία, την θεωρία του Κόσμου ως μιας οντολογικής ποικιλίας. Ο σύστοιχος τρόπος σκέψης συνίσταται λοιπόν σε μια ποικιλογνωσία, σε μια «ιστορία» με την αρχαική σημασία του όρου, γνώση μερικών πραγμάτων και γεγονότων, ασύνδετων ή μόνον μερικά συνδεδεμένων, χωρίς την ουσιώδη ολοκληρία της σοφίας. Πρόκειται δηλαδή για μια αντίθεση ιστορίας (γνώσης των επιμέρους με μερικές ολοκληρώσεις) και σοφίας (γνώσης με απόλυτη ολοκλήρωση κατά την ολοκληρία του όντος). Σαφέστατα υποδηλώνει τη βάση της συνολικής αντίθεσής του ο Ηράκλειτος στο Β40:
πολυμαθίη νόον ἔχειν οὐ διδάσκει· Ἡσιόδου γὰρ ἂν ἐδίδαξε καὶ Πυθαγόρην αὖτίς τε Ξενοφάνεά τε καὶ Ἑκαταῖον.
Πέραν της ουσιώδους κατηγορίας (η πολυμάθεια των μερικών δεν διδάσκει τη νοερή εποπτεία του όλου), η επιλογή των κατηγορουμένων είναι σημαντικότατη και χαρακτηριστικότατη. Ο Ησίοδος, κύρια μορφοποίηση της θεολογικοκοσμολογικής και θεογονοκοσμογονικής γνώσης. Ο Πυθαγόρας, σπουδαιότερος εκπρόσωπος της νέας φιλοσοφικής γνώσης. Ξενοφάνης ο ιδιοφυής στοχαστής που προσέγγιζε χωρίς να φθάνει τη θεώρηση του Ηράκλειτου και γι' αυτό τιμωρείται από αυτόν στον Άδη της Α-νόητης πολυμάθειας. Και ο Εκαταίος ο εντρυφέστερος εκπρόσωπος της νέας ιστορικής γνώσης.
Η Ηρακλείτεια μόνωση και αντίθεση προς πάσα την ανθρώπινη γνώση πάει μακρύτερα. Σκληρά ομιλεί και γι' αυτόν τον Όμηρο, τη Βίβλο του Ελληνισμού, και την κορυφή της Επικής ποίησης. Συγκαταλέγει στη σκληρή τιμωρία και τον μέγα ιαμβογράφο Αρχίλοχο, για την ισορροπία της κατηγορίας, ώστε να περιλαμβάνει το αριστοκρατικό μεγαλείο της αριστείας και μαζί την κατοπτρική της εικόνα, την προσβλητική διαπόμπευση του «δήθεν», την οξύτατη επίθεση στον αντίπαλο της αριστείας. Και έτσι μας λέει (Β42):
τόν τε Ὅμηρον… ἄξιον ἐκ τῶν ἀγώνων ἐκβάλλεσθαι καὶ ῥαπίζεσθαι καὶ Ἀρχίλοχον ὁμοίως.
Στους αθλητικούς αγώνες της σωματικής αριστείας ο Όμηρος εραψωδείτο και κιθαρωδείτο, ο δε Αρχίλοχος ιαμβολογείτο και αυλοδείτο. Να εκβληθούν από την πραγμάτωση του Ελληνικού αγωνιστικού ιδεώδους της ζωής και να ραπισθούν!
Η αντιδικία του Ηρακλείτου είναι διττή. Αφενός (1) προς μια διαδεδομένη έστω κι αν μη συνειδητά διαρθρωμένη κοσμοθεωρία κατά την οποία ο Κόσμος είναι μια ποικιλία μερικώς ολοκληρωμένων μερών. Και αφετέρου (2) προς μια κοσμοθεωρία σύμφωνα με την οποία η παρατηρούμενη ποικιλία της κοσμικής ύπαρξης διέπεται εν πολλοίς αλλ' ανολοκλήρωτα από το νόμο των αντιθέτων. Ο Πυθαγορισμός είναι η τελειοποίηση κατ' αυτόν αυτής της υποκείμενης δεύτερης κοσμοθεωρίας. Από τον Νόμο των Εναντίων κάνει απόλυτο Δυισμό Πρώτων Αρχών. Και οι δυο αυτές κοσμοθεωρίες έχουν πάντως τον σύστοιχο τρόπο σκέψης που επεσήμανα παραπάνω: μερικότητα και συνεπακόλουθη ασυνδετότητα.
Την αντίθεση του Ηρακλείτου προς αυτόν τον διαδεδομένο τρόπο σκέψης που λόγω μερικότητας δεν βλέπει την ισχυρή σύνδεση των πραγμάτων σε ολοκληρία, μας τη διασαφεί η δοξογραφική πληροφορία που έχουμε ότι επιτίμησε τον Όμηρο επειδή είπε (στην Ιλιάδα Σ 107) είθε να χανότανε από θεούς και ανθρώπους η Έρις, γιατί δεν κατάλαβε ότι δεν υπάρχει αρμονία χωρίς αντίθετα. Αν συνεπώς εξαφανιζόταν η Έρις δεν θα υπήρχε Σύμπνοια και

Ομόνοια όπως ήλπιζε, αλλά το Χάος. Α 22 (από τα Ηθικά Ευδήμεια, Η 1235a25 sqq.):
καὶ Ἡράκλειτος ἐπιτιμᾷ τῷ ποιήσαντι «ὡς ἔρις ἔκ τε θεῶν καὶ ἀνθρώπων ἀπόλοιτο»· οὐ γὰρ εἶναι ἁρμονίαν μὴ ὄντος ὀξέος καὶ βαρέος οὐδὲ τὰ ζῷα ἄνευ θήλεος καὶ ἄρρενος ἐναντίων ὄντων.
Χωρίς την Έρι θα χανόντουσαν τα πάντα είπε ο Ηράκλειτος κατά τον Σιμπλίκιο (Commentaria in Aristotelis Categorias, 412, 26 Kalbfleisch), ibid.: ὀιχήσεσθαι γάρ φησι πάντα.
Και ο ΝεοΠυθαγόρειος Νουμήνιος συμφωνεί εκθύμως, το εικός, με τον Ηράκλειτο επ' αυτού, βάζοντας έναν τόνο ηθικού-οντολογικού προβληματισμού στην εικόνα (apud Chalcidius, Commentaria in Platonis Timaeum, c. 297), ibid.: Numenius laudat Heraclitum reprehendentem Homerum qui optaverit interitum ac vastitatem malis vitae, quod non intelligeret mundum sibi deleri placere, siquidem silva, quae malorum fons est, exterminaretur.
Ο Όμηρος δεν βλέπει τη σημασία των αντιθέτων: η εναντιότητα είναι προϋπόθεση της κοσμικής αρμονίας, και ο τυφλός ποιητής θέλει να «λειάνει» τη φυσική ύπαρξη, ώστε να κυριαρχεί το ημισφαίριο του Ολυμπίου Φωτός. Δεν καταλαβαίνει ότι αν ήταν δυνατόν και γινόταν να χανόταν η χθόνια και σκοτεινή διάσταση των πραγμάτων από τον κόσμο, δεν θα επικρατούσε τότε το φως αλλά θα διαλυόταν ο Κόσμος σε ένα απεχθές χάος. Διότι η Έρις είναι η ουσία της δικαιοσύνης όπως θα δούμε στο Β 80. Και Β8:
τὸ ἀντίξουν συμφέρον καὶ ἐκ τῶν διαφερόντων καλλίστην ἁρμονίαν.
Από την άλλη μεριά, εξ αντιθέτου, ο Ησίοδος κατανοεί μεν τον ρόλο της εναντιότητας στη σύσταση του κόσμου (η Θεογονία του είναι η πρώτη διακήρυξη του Δυιστικού πνεύματος), αλλά αποτυγχάνει στον δεύτερο σκοπό της σοφίας, να εννοήσει την ταυτότητα των αντιθέτων. Έτσι, ο Ηράκλειτος ειρωνεύεται τη διδασκαλική επιρροή του Ησιόδου, Β 57:
διδάσκαλος δὲ πλείστων Ἡσίοδος· τοῦτον ἐπίστανται πλεῖστα εἰδέναι, ὅστις ἡμέρην καὶ εὐφρόνην οὐκ ἐγίνωσκεν· ἔστι γὰρ ἕν.
Τον θεωρούν οι άνθρωποι μέγα διδάσκαλο, αυτόν που δεν ήξερε τα προκείμενα, την ημέρα και τη νύκτα (Θεογονία, 123, 748 sq.). Και δεν τα γνώριζε αληθώς διότι αγνοούσε ότι είναι ένα κατά βάθος. Και όχι μόνον δεν γνώριζε ότι ημέρα και νύχτα είναι το αυτό πράγμα, αλλά αγνοούσε και την ενότητα της ημέρας, ότι η ημέρα είναι κατά φύσιν μια και η αυτή. Αντιθέτως ο Ησίοδος διαιρούσε τις ημέρες σε αποφράδες και αγαθές [Έργα και ημέραι, 765 sqq.]. Μνημονεύεται από τον Πλούταρχο, Β 106:
περὶ δ ἡμερῶν ἀποφράδων εἴτε χρὴ τίθεσθαί τινας εἴτε ὀρθῶς Ἡράκλειτος ἐπέπληξεν Ἡσιόδῳ τὰς μὲν ἀγαθὰς ποιουμένῳ, τὰς δὲ φαύλας, ὡς ἀγνοοῦντι φύσιν ἡμέρας ἁπάσης μίαν οὖσαν, κτλ.
Η αναγνώριση της ταυτότητας των αντιθέτων είναι το δυσκολότερο μάθημα. Μόνο ο Ηράκλειτος πιστεύει ότι το κατανόησε. Γι' αυτό επιτίθεται δριμύτατα κατά του Πυθαγόρα που έμεινε στα πρόθυρα του Ναού της Σοφίας. Παραδίδεται ότι ο Πυθαγόρας επινόησε τον όρο «φιλοσοφία» για να υποδηλώσει την περί τη σοφία ανθρώπινη ενασχόληση σε διάκριση και αντιπαράθεση προς την ίδια τη θεία σοφία. Ο Ηράκλειτος, θα δούμε, επιμένει στη σοφία. Ο άνθρωπος θέλει, και κατ' αρχήν μπορεί, να φθάσει στη σοφία. Στο Νου του Διός. Να ταυτιστεί με το Σοφό, το Σοφό ον.
Ο Πυθαγόρας απέτυχε να γίνει Σοφός. Έμεινε φιλόσοφος με τη δική του έννοια, ορεγόμενος τη σοφία. Και τον μαστιγώνει ο Ηράκλειτος ανελέητα (Β 129):
Πυθαγόρης Μνησάρχου ἱστορίην ἤσκησεν ἀνθρώπων μάλιστα πάντων καὶ ἐκλεξάμενος ταύτας τὰς συγγραφὰς ἐποιήσατο ἑαυτοῦ σοφίην, πολυμαθίην, κακοτεχνίην.
[Ο Diels θεωρούσε το απόσπασμα μη γνήσιο, και ο Kranz το κράτησε στη θέση των «Αμφιβόλων, Ψευδών και Ψευδεπιγράφων Αποσπασμάτων» παρά την άποψή του ότι είναι

γνήσιο. Ο μόνος πραγματικός λόγος που επικαλείται ο Diels για την κιβδηλότητα του αποσπάσματος είναι ότι ο Πυθαγόρας δεν είχε γράψει βιβλία. Εκλαμβάνει στο χωρίο την έκφραση ταύτας «τας συγγραφάς» ως αντικείμενο του «ἐποιήσατο». Αλλά αυτό πρώτον δεν χρειάζεται. Στον αρχαϊκό τρόπο γραφής έυκολα η έκφραση αποδίδεται στο «ἱστορίην»: όλες αυτές τις συγγραφές που περιλαμβάνουν την «ιστορία» ως γνώση μύθων, γεγονότων, πραγμάτων. Αντικείμενο του «ἐποιήσατο» αντιθέτως είναι το «σοφίην κτλ.». Κατασκεύασε τη «σοφία» του που είναι στην πραγματικότητα όχι σοφία αλλά πολυμάθεια και κακοτεχνία. Το δεικτικό «ταύτας» είναι εξίσου «δύσκολο» αναφερόμενο στις συγγραφές ιστορίας, όσο και σε υποτιθέμενα συγγράμματα του Πυθαγόρα. Αλλά είναι αρχαϊκή «σκληρότητα» ύφους, όπως σωστά το περιέγραψε ο Reinhardt. Και δεύτερον, αν το «ταύτας τὰς συγγραφάς» έθετε ανυπέρβλητο πρόσκομμα στη ροή του Ηρακλείτειου λόγου, θα μπορούσε να θεωρηθεί ως επεξηγηματική προσθήκη του Διογένη Λαέρτου ή της πηγής του (κατά την έννοια του Corssen, Rhein. Museum, 67 (1912) 16). Ή να αθετηθεί η έκφραση (Zeller) ή ολόκληρη η φράση «ἐκλεξάμενος ταύτας τὰς συγγραφάς» (Th. Gomperz).

Για τη θετική υποστήριξη της γνησιότητας του αποσπάσματος αρκεί να αναφερθεί η κυρίαρχη ιδέα για την παντογνωσία του Πυθαγόρα, η οποία ήδη διατρανώνεται από τον Ἰωνα τον Χίο (σωστά υπέδειξε ο Kranz), 36 Β4, στο εξής ελεγείο του για τον Φερεκύδη, θεωρούμενο διδάσκαλο του Πυθαγόρα:

ὣς οὑ μὲν ἠνορέῃ τε κεκασμένος ἠδὲ καὶ ἀιδοῖ
καὶ φθίμενος ψυχῇ τερπνὸν ἔχοι βίοτον,
ἐίπερ Πυθαγόρης ἐτύμως οὑ σοφὸς περὶ πάντων
ἀνθρώπων γνώμας ἐῖδε καὶ ἐξέμαθεν.

Στους δυο τελευταίους στίχους ο Ἰων σαφώς επαναλαμβάνει την αναγνωριζόμενη από τον Ηράκλειτο πολυμάθεια του Πυθαγόρα, είδε και εξέμαθε τις γνώμες όλων των ανθρώπων και για όλους τους ανθρώπους, συνεπώς διάβασε όλες τις σχετικές συγγραφές, και εν πάση περιπτώσει άσκησε «ἱστορίην» υπέρ πάντας ανθρώπους. «Πυθαγόρης οὑ σοφός», η αναφορά του «αὐτὸς ἔφα» είναι η διαδεδομένη γνώμη στην οποία ο Ηράκλειτος σφόδρα αντιτίθεται. Αυτό είναι το νόημα του αποσπάσματος: πολυμαθής ο Πυθαγόρας ναι, σοφός όχι.]

Η φιλοσοφία, λέγει ο Ηράκλειτος, χρειάζεται την πολυμάθεια της ιστορίας, της γνώσης των επιμέρους. Όχι η πραγματική σοφία εννοεί. Β 35:

χρὴ γὰρ εὖ μάλα πολλῶν ἵστορας φιλοσόφους ἄνδρας ἐῖναι.

Ένα από τα μακρότερα αποσπάσματα του Ηράκλειτου που έχουμε, αναφέρεται σε ένα βιογραφικό ανέκδοτο περί Ομήρου και ο Ηράκλειτος το χρησιμοποιεί για να σημάνει τον τρόπο που οι άνθρωποι απατώνται στη γνώση των πιο φανερών, γιατί δηλαδή ο διαδεδομένος και σηνήθης τρόπος σκέψης των ανθρώπων είναι θεμελιωδώς λανθασμένος. Ο Όμηρος ήταν κατά παράδοση τυφλός. Ενέτυχε σε ομάδα παιδιών που εψειρίζοντο. Τα ρώτησε τι κάνουν και εκείνα του απάντησαν με ένα αίνιγμα: αφήνουμε αυτά που είδαμε και πιάσαμε, φέρουμε αυτά που δεν είδαμε και δεν πιάσαμε. Δεν το έλυσε το αίνιγμα ο Όμηρος. Και γράφει ο Ηράκλειτος (Β 56):

ἐξηπάτηνται οἱ ἄνθρωποι πρὸς τὴν γνῶσιν τῶν φανερῶν παραπλησίως Ὁμήρῳ, ὃς ἐγένετο τῶν Ἑλλήνων σοφώτερος πάντων [η Ηρακλείτεια ειρωνική χρήση του όρου «σοφός»]. ἐκεῖνόν τε γὰρ παῖδες φθεῖρας κατακτείνοντες ἐξηπάτησαν εἰπόντες· ὅσα εἴδομεν καὶ ἐλάβομεν, ταῦτα ἀπολείπομεν, ὅσα δὲ οὐτε εἴδομεν οὐτ᾽ ἐλάβομεν, ταῦτα φέρομεν.

Το «τε» στο «ἐκεῖνόν τε» συνεπάγεται ότι ο Ηράκλειτος θα συνέχιζε με την περιγραφή της γενικής ανθρώπινης κατάστασης προς την οποία παρομοίαζε το πάθημα του Ομήρου. Μπορούμε να υποθέσουμε αυτήν την συνέχεια. Όπως ο Όμηρος δεν κατάλαβε τι του έλεγαν

τα παιδιά, έτσι και οι άνθρωποι σκεπτόμενοι με τον συνήθη τρόπο λόγου δεν κατανοούν τι τους λένε οι αισθήσεις και ο Λόγος. Προσκολλώνται σε αυτά που συλλαμβάνουν, τα μερικά, τα θέτουν απέναντί τους, τα προσέχουν, ενώ θα έπρεπε να τα εγκαταλείπουν αφού δεν ικανοποιούν, ως μερικά, την ανάγκη φωτισμού του θεμελιώδους βιώματος της κοσμικής ύπαρξης, αυτού της ολοκληρίας και ενότητας των πάντων. Και αντιθέτως, αυτά που δεν κατανοούν τα φέρουν μέσα τους ασυνείδητα, ενώ νομίζουν ότι αφού δεν τα έχουν συλλάβει είναι μακρυά τους. «Πιάνουν» τα μερικά, που δεν είναι η ουσία του κόσμου και του εαυτού τους, τους ξεφεύγει το μονίμως συμπαρομαρτούν με αυτούς, η ούσα πραγματικότητα της κοσμικής ύπαρξης. Αν και είναι άπορο πώς σου λανθάνει αυτό που δεν απουσιάζει ποτέ, εντούτοις, με τον συνηθισμένο τρόπο σκέψης αυτό ακριβώς είναι που μένει ασύλληπτο, το εσαεί συμπαρόν και ουσιώνον εσένα και τον κόσμο όλο. Β 16:

τὸ μὴ δῦνόν ποτε πῶς᾽ άν τις λάθοι;

Αυτό που δεν δύει ποτέ πώς μπορεί κανείς να λησμονήσει; Τους διαφεύγει γιατί οι άνθρωποι έχουν λάθος τρόπο σκέψης, πλανώνται από την οδό της αληθείας.

Η γνώση του αεί παρόντος είναι η πραγματική σοφία. Και γι᾽ αυτήν δεν χρειάζεται πολυγνωσία και πολυμάθεια. Η συνείδηση πολλών πραγμάτων είναι γνώση μερικοτήτων ασυνάρτητων μεταξύ τους. Η σοφία δίνει τη συνοχή του όλου στις μερικές γνώσεις γιατί είναι η επίγνωση του όλου. Και σε αυτήν την επίγνωση φθάνουμε αν ψάξουμε βαθιά μέσα μας. Εκεί θα βρούμε το αεί παρόν. Κι έτσι τη σοφία ο Ηράκλειτος βρήκε αναζητώντας την μέσα του, Β 101:

᾽εδιζησάμην᾽εμεωυτόν.

Όπως παραδίδεται στη δοξογραφική παράδοση (από τον Διογένη Λαέρτιο, Α 1#5):

γέγονε δὲ θαυμάσιος᾽εκ παίδων, ὅτε καὶ νέος᾽ὢν᾽έφασκε μηδὲν ἰδέναι, τέλειος μέντοι γενόμενος πάντα᾽εγνωκέναι.᾽ήκουσέ τε οὐδενός, ᾽αλλ᾽ αυτὸν᾽έφη διζήσασθαι καὶ μαθεῖν πάντα παρ᾽ εαυτοῦ.

Ο Ηράκλειτος είναι μοναδικός στη σοφία μεταξύ των ανθρώπων. Ίσταται κεχωρισμένος, όπως χωριστό των πάντων είναι το Σοφό. Β 108:

οκόσων λόγους᾽ήκουσα, ουδεὶς᾽αφικνεῖται᾽ες τοῦτο, ὥστε γινώσκειν ὅτι σοφόν᾽εστι πάντων κεχωρισμένον.

Η σοφία και το σοφό είναι κεχωρισμένα από κάθε μερικότητα της φυσικής ύπαρξης και αντίστοιχα από κάθε μερική «άποψη» της πραγματικότητας, από κάθε ελλιπή και αποσπασματική ολοκλήρωση των δεδομένων. Το σοφό είναι κεχωρισμένο πάντων των επιμέρους φαινομένων και απόψεων. Και οι άνθρωποι δεν το «πιάνουν», ακόμη ούτε και οι θεωρούμενοι, σφαλερά, «σοφότεροι» μεταξύ αυτών, όπως, αρχετυπικά, ο Όμηρος και ο Αρχίλοχος, ο Ησίοδος και ο Πυθαγόρας, ο Ξενοφάνης και ο Εκαταίος, υπέρτατες κορυφώσεις αντίστοιχων μερικοτήτων.

Οι άνθρωποι δεν πιάνουν τη σοφία γιατί δεν καταλαβαίνουν τα οικειότατα, τα συνεχώς παρόντα. Απομακρύνονται του σκοπού τους, που είναι η σοφία, παρεκκλίνοντες από το δρόμο προς αυτήν, αποσπώμενοι στην προσοχή τους από τις παροδικές και παρερχόμενες μερικότητες. Έτσι επιλανθάνονται του πού η οδός που ακολουθούν άγει, Β 71:

…τοῦ᾽επιλανθανομένου ᾗ᾽η᾽οδὸς᾽άγει.

Ποιο είναι το οικειότατο και κυριότατο, με το οποίο είμαστε και οι άνθρωποι σε μόνιμη και συνεχή επαφή και συμπαρουσία, και εντούτοις διαφωνούμε προς αυτό συνεχώς και μονίμως μη αναγνωρίζοντας την πανταχού παρουσία και ηγεμονία του; Είναι ο Λόγος ο τα πάντα διοικών δια πάντων, όπως το Δημιουργικό Φως του Κόσμου στο κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο, το οποίο η σκοτία του μερικού όντος δεν αναγνώρισε, το οικειότατό της. “εν αὐτῷ ζωὴ᾽ἦν, καὶ η᾽

ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν" 1, 4 -5. "ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὅ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον, ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω. Εἰς τὰ ἴδια ἦλθεν, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον" 1, 9 -11. Αν εξαιρέσουμε ότι στο δεύτερο ιδίως χωρίο πρόκειται για την σάρκωση του Λόγου, το βίωμα συμπίπτει. Ο Ηράκλειτος, Β72: ᾧ μάλιστα διηνεκῶς ὁμιλοῦσι λόγῳ τῷ τὰ ὅλα διοικοῦντι, τούτῳ διαφέρονται, καὶ οἷς καθ ἡμέραν ἐγκυροῦσι, ταῦτα αὐτοῖς ξένα φαίνεται.

Η έκφραση «τῷ τὰ ὅλα διοικοῦντι» θα μπορούσε ίσως να υποτεθεί ότι ανάγεται στον Μάρκο Αντωνίνο από τον οποίο διασώζεται το απόσπασμα, αλλά και η παράλληλος «τῆς τοῦ παντός διοικήσεως» απαντά στον Σέξτο Εμπειρικό (A16 p. 148.29), στον Κλήμεντα τον Αλεξανδρέα (Στρώματα, V, 105, ii 396. 13 sqq. Staehlin = B 31) έχουμε την φράση "ὑπὸ τοῦ διοικοῦντος λόγου και θεοῦ τὰ σύμπαντα", και ρητά από τον Ιππόλυτο μαρτυρείται (Β 64) "λέγει δὲ [sc. Ἡράκλειτος] καὶ φρόνιμον τοῦτο εἶναι τὸ πῦρ καὶ τῆς διοικήσεως τῶν ὅλων αἴτιον" - πράγμα σύμπτωσης που υποδηλώνει κοινή πηγή. Βέβαιο είναι ότι ο Ηράκλειτος χρησιμοποίησε το ρήμα «κυβερνώ» για το ίδιο θέμα (Β41). Αλλά όπως και να έχει το πράγμα, περί του νοήματος δεν χωρεί αμφιβολία ενόψει του Β1. Πάντα τα γινόμενα γίνονται κατά τον Λόγον αυτόν του Όντος, ακριβώς όπως στη διατύπωση των αρχών του κατά Ιωάννη Ευαγγελίου. ("πάντα δι' αὐτοῦ [τοῦ Λόγου] ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν ὅ γέγονεν" 1, 3). Αλλά οι άνθρωποι ασυνετούν αυτού του δημιουργικού Λόγου ενώ επιχειρούν να τον επανοικειωθούν (αυτόν τον οικειότατον), σαν να μην έχουν πείρα αυτού, αυτόν με τον οποίο συναναστρέφονται διηνεκώς, αφού χωρίς αυτόν δεν θα υπήρχαν. Μόνο ο Ηράκλειτος ο ίδιος, μας πληροφορεί, επιτυγχάνει του σκοπού, και ως εκ τούτου διαρθρώνει το ον κατά τη φύση και δομή του ακολουθών τον Λόγο του Όντος. Οι άλλοι άνθρωποι λησμονούν τι όντως σκέπτονται και κάνουν ξύπνιοι ακριβώς όπως λησμονούν τα όνειρά τους:

τοῦ δὲ λόγου τοῦδ ἐόντος αἰὲ ἀξύνετοι γίνονται ἄνθρωποι καὶ πρόσθεν ἢ ἀκοῦσαι καὶ ἀκούσαντες τὸ πρῶτον· γινομένων γὰρ πάντων κατὰ τὸν λόγον τόνδε ἀπείροισιν ἐοίκασι, πειρώμενοι καὶ ἐπέων καὶ ἔργων τοιούτων, οἱοίων ἐγὼ διηγεῦμαι κατὰ φύσιν διαιρέων ἕκαστον καὶ φράζων ὅκως ἔχει. τοὺς δὲ ἄλλους ἀνθρώπους λανθάνει ὁκόσα ἐγερθέντες ποιοῦσιν, ὅκωσπερ ὁκόσα ἐύδοντες ἐπιλανθάνονται.

Τι όντως σκέπτονται και πράττουν οι άνθρωποι ξύπνιοι είναι η οδός του Λόγου, τι ο Λόγος φέρει εις πέρας δι' ενός εκάστου εξ ημών, δια των σκέψεων και πράξεών μας. Στην αρχή του αποσπάσματος το «ἀεί» πάει με το «ἐόντος»: ο Λόγος του Όντος είναι αιώνιος. Το «ἀξύνετοι» παίζει με τον «ξυνόν» (= κοινόν) χαρακτήρα του Λόγου του Όντος. Παλαιότερα είχα σκεφθεί ότι εξέπεσε το <ξυνοῦ> μετά το «ἐόντος» ή καλύτερα μετά το «ἀεί» στην αρχή (cf. B2). Αλλά μάλλον η κοινότης προσετέθη ρητώς ως ουσιώδες χαρακτηριστικό του Λόγου σε χωριστό αφορισμό. Τα δεικτικά «τοῦδ » και «τόνδε» στο απόσπασμα, αναφερόμενα στον Κύριο Λόγο, προϋποθέτουν προηγούμενη μνεία του Λόγου, και δεν μπορούν με καμία υποτιθέμενη αρχαϊκή σκληρότητα να αυτοαναφέρονται στον Ηρακλείτειο Λόγο ή στο βιβλίο του Ηράκλειτου. Άλλωστε ο Ηράκλειτος ζητεί να ακολουθούμε τον Λόγο του Όντος, όχι τον δικό του (Β50). Διότι και δεδομένου ακόμη ότι ο λόγος του Ηράκλειτου ταυτίζεται προς τον Λόγο του Όντος, ο καθένας μας θα ανακαλύψει αμέσως τον Λόγο του Όντος μέσα του, όχι αμέσως τον Λόγο του Ηρακλείτου. Όταν ο Ηράκλειτος θέλει να χρησιμοποιήσει δεικτική αντωνυμία με εμφατική μεγαλοπρέπεια, το κάνει με αξιοζήλευτη αποτελεσματικότητα:

κόσμον τόνδε, τὸν αὐτὸν ἁπάντων, κτλ. (Β30)

Επομένως, ο Σέξτος Εμπειρικός, λέγοντας ότι «ἐναρχόμενος γοῦν τῶν Περὶ Φύσεως οὑ προειρημένος ἀνὴρ κτλ.», και πριν από αυτόν αυτός ο Αριστοτέλης (Α4) γράφοντας «οἷον ἐν τῇ ἀρχῇ αὐτοῦ τοῦ συγγράμματος», δεν μπορούν να εννοούν ότι με το Β1 αρχίζει το Ηρακλείτειο σύγγραμμα, αλλά απλώς ότι αυτό ευρίσκεται κάπου στην αρχή του.
Σημαντικότερο ζήτημα είναι το πώς ο Ηράκλειτος θα εισήγαγε το δόγμα του Λόγου. Ξεκινάει από ένα βαθύτατο βίωμα συνομιλίας του όντος προς εμένα και καθένα. Το Ον μιλάει μέσα μας (Β 72). Συνεχώς συνομιλούμε με αυτό, εκτελώντας τη γνώμη του. Το εν-τῷ-κόσμῳ-εἶναι του ανθρώπου συνίσταται σε μια αδιάλειπτη ακοή του Λόγου του Κοσμικού Όντος, καὶ υπ-ακοή προς αυτόν, που φθέγγεται στα μύχια της ὑπαρξής μας.
Ο Λόγος του Κόσμου που ηχεί μέσα στον καθένα μας είναι κοινός («ξυνός»), ακριβώς όπως ο Κόσμος μέσα στον οποίο έχουμε την ὑπαρξή μας είναι ο ίδιος για όλους (Β30: κόσμον τόνδε, τὸν αὐτὸν ἁπάντων κτλ.). Β2:
διὸ δεῖ ἕπεσθαι τῷ ξυνῷ (sc. Λόγῳ) …τοῦ Λόγου δ ἐόντος ξυνοῦ ζώουσιν οἱ πολλοὶ ὡς ἰδίαν ἔχοντες φρόνησιν.
[Στο Β114 ο Ηράκλειτος λογοπαίζει συμβολικά μεταξύ του «ξὺν νόῳ» (με νου) και «ξυνῷ» (κοινῷ)].
Η «ιδιολογία» είναι η καταδίκη στον Ελληνικό Υποκειμενισμό, στη μεταφυσική μερικότητα, στη γνωσιολογική «άποψη», στον θρησκευτικό διαμελισμό του Ζαγρέα. Η «δόξα» του ανθρώπινου δοξάζειν είναι δόξα για κάποιον, η άποψη είναι άποψη τινός, όχι του Λόγου του Όντος. Οι πολλοί δεν φρονούν την αλήθεια του όντος, αλλά ούτε και την καταλαβαίνουν όταν την ακούσουν από τον Ηράκλειτο, αλλά εμμένουν κλεισμένοι στην «ιδιολογία» τους, Β17:
οὐ γὰρ φρονέουσι τοιαῦτα [sc. τέτοια που εγώ ο Ηράκλειτος λέγω] πολλοί, οἰκόσοι ἐγκυρεῦσιν [sc. αυτοί από τους ανθρώπους που τους τυχαίνει να συναντήσουν ιδιαίτερες αποκαλύψεις του όντος], οὐδὲ μαθόντες γινώσκουσιν (cf. Β 1), εἰωυτοῖσι δὲ δοκέουσι.
Αυτές οι «απόψεις», αυτά τα ανθρώπινα δοξάσματα είναι παιδικά παιχνίδια. Β70:
Ἡράκλειτος παίδων ἀθύρματα νενόμικεν εἶναι τὰ ἀνθρώπινα δοξάσματα.
Ο ανθρώπινος χαρακτήρας, χωρίς τη συνειδητή αναγνώριση του Κοινού Λόγου του Όντος και τη συνειδητή υπακοή σε αυτόν, περιορίζεται σε αδύναμες δοξαστικές απόψεις, στερείται της Γνώμης, της ισχυρής, διατακτικής γνώσης. Ο θείος χαρακτήρας έχει γνώμη, όχι ο ανθρώπινος. Β78:
ἦθος γὰρ ἀνθρώπειον μὲν οὐκ ἔχει γνώμας, θεῖον δὲ ἔχει.
Ο Ηράκλειτος παραλληλίζει εμφατικά την αντιπαραβολή του ακολουθούντος τον κοινό Λόγο προς τον ιδία δοξαστική φρόνηση έχοντα με την αντίθεση του ξύπνιου προς τον κοιμισμένο. Ο υπνώττων ζει, όταν ονειρεύεται, στον κόσμο του, στον οποίο αποσύρεται από την κοινή ὑπαρξη της εγρήγορσης. Αντιθέτως για όλους τους ξύπνιους, υπάρχει ένας και ο αυτός κόσμος μέσα στον οποίο υπάρχουν, αλληλοσυναρτώνται και αλληλεπιδρούν. Β89:
οἱ Ἡράκλειτος φησι τοῖς ἐγρηγορόσιν ἕνα καὶ κοινὸν κόσμον εἶναι [cf. Β30], τῶν δὲ κοιμωμένων ἕκαστον εἰς ἴδιον ἀποστρέφεσθαι.
Εντούτοις οι άνθρωποι συμπεριφέρονται σαν κοιμισμένοι, αφού ζουν σαν να έχουν ιδία φρόνηση [Β2]. Αλλά στην πραγματικότητα, Β113
ξυνόν ἐστι πᾶσι τὸ φρονέειν.
Άρα, Β73:
οὐ δεῖ ὥσπερ καθεύδοντας ποιεῖν καὶ λέγειν.
[Πώς θάπρεπε να ζουν θα το δούμε στην ανάλυση της ανθρωπολογίας και ηθικής του Ηρακλείτου, cf. Β 112].

Βέβαια, ότι και να νομίζουν, ό,τι και να κάνουν οι άνθρωποι, ξύπνιοι και κοιμισμένοι, σοφοί και ιδιοφρονούντες, συνειδητά ή ασυνείδητα, στην πραγματικότητα υπηρετούν τη Γνώμη του Λόγου του Όντος. Β75:
τοὺς καθεύδοντας ἐργάτας εἶναι καὶ συνεργοὺς τῶν ἐν τῷ κόσμῳ γινομένων.

***

Τι λέει ο Λόγος του Όντος μέσα μας αν τον ακούσουμε προσεκτικά; Ότι Έν τὸ Πᾶν. Αυτό είναι το θεμελιώδες Ηρακλείτειο Κοσμικό βίωμα. Β50:
οὐκ ἐμοῦ, ἀλλὰ τοῦ Λόγου ἀκούσαντας ὁμολογεῖν σοφόν ἐστιν ἓν πάντα εἶναι.
Η πρόταση πάσχει δυο χειρογραφικές παραμορφώσεις στο μοναδικό χειρόγραφο του Ιππόλυτου ο οποίος την διασώζει. Αντί του «Λόγου» ο κώδιξ έχει «δόγματος», για λόγους Χριστιανικούς υποθετέον. Αλλά και στο τέλος της φράσης γράφει «ἐιδέναι» το οποίο ο Miller διόρθωσε σε «εἶναι». Βέβαια, με την επιφύλαξη της χειρογραφικής παραμόρφωσής του, το απόσπασμα μπορεί επαρκώς να ερμηνευθεί συντηρητικά: είναι σοφία να ομολογήσουμε το ότι τα πάντα είναι εν. Αλλά πέρα από την υποσημαίνουσα χειρογραφική ανωμαλία, είναι αδόκιμο να υποθέσουμε ότι ο Ηράκλειτος διεκήρυξε σε ένα βραχύ και καίριο αφορισμό έναν ασθενή και πλαδαρό πλατυασμό όπως: ακούσαντες του Λόγου είναι σοφό να ομολογήσουμε το ότι τα πάντα είναι εν. Είναι ρητορικό και τελείως αντιηρακλείτειο ύφος. Θα έδενε η έννοια, θα έσφιγγε και «σφήκωνε» η φράση, αν το νόημα ήταν: ακούσαντες του Λόγου να ομολογήσουμε ότι το Σοφό είναι Εν (τα) Πάντα (ή το Εν-Πάντα). Το Σοφό με την ισχυρή έννοια κατά την οποία Εν το Σοφόν Μοναχό του θέλει και δεν θέλει να ονομάζεται Ζευς, Β32:
ἓν τὸ Σοφὸν μοῦνον λέγεσθαι οὐκ ἐθέλει καὶ ἐθέλει Ζηνὸς ὄνομα.
Μούνον διότι είναι κεχωρισμένο πάντων (Β108), υπό την έννοια που ανέλυσα πιο πάνω.
Το σφηκωμένο νόημα και λόγος που υπέθεσα προκύπτει από το και άλλως πάσχον χωρίο Β50, αν αθετήσουμε το «ἐστιν». Διαβάζω:
οὐκ ἐμοῦ, ἀλλὰ τοῦ Λόγου ἀκούσαντας ὁμολογεῖν Σοφὸν [εστιν] ἓν πάντα εἶναι.
Το Σοφό είναι Εν-Πάντα. Δηλαδή η Ολοκληρία του Κόσμου. Δεν το κατάλαβε το δύσκολο νόημα ο αντιγραφέας και περιέπεσε σε πολλαπλή περιδίνηση για να γράψει κάτι με έννοια που καταλάβαινε.
Στήριξη στη διόρθωσή μου του Β50 παρέχει η ερμηνεία του Σέξτου Εμπειρικού (Α16) κατά την οποία ο κοινός Λόγος και η Σοφία ανήκουν κατά τον Ηράκλειτο στο «περιέχον» [ύστερος τρόπος για να αναφερθεί ο Ουρανός που περικλείει τον Κόσμο]. «ἀρέσκει γὰρ τῷ φυσικῷ τὸ περιέχον ἡμᾶς λογικόν τε ὂν καὶ φρενῆρες», Α16 pp. 147.37-148.1. Αναλύει στη συνέχεια υπ' αυτό το πρίσμα την Ηρακλείτεια θεωρία. Και αλλού προσθέτει: «καὶ μὴν ρητῶς ὁ Ἡράκλειτός φησι τὸ μὴ εἶναι λογικὸν τὸν ἄνθρωπον, μόνον δ ὑπάρχειν φρενῆρες τὸ περιέχον», Α16 p. 148.33-4. Και συνωδά ο Απολλώνιος Τυανεύς: «Ἡράκλειτος ὁ φυσικὸς ἄλογον εἶναι κατὰ φύσιν ἔφησε τὸν ἄνθρωπον», Α16 p. 148.35. Cf. επίσης Πλούταρχος, Περί Ίσιδος και Οσίριδος, 382Β. Σέξτος και Απολλώνιος και Πλούταρχος αναφέρονται εδώ στο προμνημονευθέν Β78 και άλλα απολεσθέντα παρόμοια. Και ορθά ερμηνεύουν κατ' αυτό. Αν αντί του περιέχοντος Ουρανού θεωρήσουμε την παντοειδή ενότητα του όλου Κόσμου ως το «λογικόν και φρενήρες» όν, το Σοφό, δεν θα αποτύχουμε του Ηρακλείτειου σκοπού και κατ'

αυτό το έτερο σκέλος της ερμηνείας του Σέξτου.
Σχετικό και καίριας σημασίας είναι το απόσπασμα Β41. Ο Διογένης Λαέρτιος (IX, 1) μνημονεύει το Β40, ότι η πολυμάθεια δεν διδάσκει κατοχή νου, και αμέσως συνεχίζει: ἐῖναι γὰρ ἓν τὸ σοφόν κτλ. (Β41). Το απόσπασμα είναι διατεταραγμένο και αυτό στη χειρογραφική παράδοση: υπήρχε προφανώς δυσκολία ορθής κατανόησης. Το βασικό κριτήριο για την αποκατάστασή του είναι το νόημα του «ἓν τὸ σοφόν». Πρόκειται για την κοινή έννοια του «μία είναι η σοφία, η σοφή γνώση» απέναντι στην πολυμάθεια των μερικών γνώσεων (όπως προφανώς το εννοεί ο Διογένης Λαέρτιος), ή έχει την τεχνική έννοια του Β32, του υπέρτατου Σοφού όντος, του Κόσμου στην Ολοκληρία του; Στον Ηράκλειτο η πρωτογενής και κύρια αναφορά της έκφρασης είναι η δεύτερη. Η πρώτη είναι δευτερεύουσα και παράγωγος. Ο άνθρωπος δύναται να επιτύχει τη σοφία αν ταυτιστεί με το Σοφό ον, με τη Σοφία καθ' εαυτή για να χρησιμοποιήσω Πλατωνική ορολογία χωρίς να προδίδω την Ηρακλείτεια θέση. Άλλωστε ο άνθρωπος έχει αληθή λόγο αν υπακούει τον κοινό Λόγο του όντος, δεν υπάρχει ίδια φρόνηση, ίδιος λόγος, ίδια σοφία.
Διορθώνω λοιπόν το Β41 ακολουθώντας εν μέρει τον Reinhardt (Parmenides, 62 n. 1) που βασικά έχει δει σωστά το θέμα:
ἓν τὸ Σοφὸν ἐπίσταται γνώμην οἰτὴ κυβερνᾶται πάντα διὰ πάντων.
"Ενα το Σοφόν κατέχει τη Γνώμη με την οποία κυβερνώνται τα πάντα δια των πάντων".
[Οι παραδεδομένες χειρογραφικές γραφές είναι «ἐπίστασθαι γνώμην οἰτὴ κυβερνῆσαι» ή «ἐπίστασθαι γνώμην οἳ ἐγκυβερνῆσαι». Αμφότερες δεν δίνουν νόημα στο κείμενο. Διάφοροι έχουν προτείνει διάφορες αποκαταστάσεις. Ο Reinhardt είδε ότι το «ἓν τὸ σοφόν» πρέπει να έχει την έννοια του Β32 , και ότι ο Διογένης Λαέρτιος συνέχισε τον λόγο μετά το Β 40 μετατρέποντας τον άμεσο λόγο του Ηρακλείτου σε έμμεσο και παρανοώντας την αναφορά του «ἓν τὸ σοφόν». Άρα ο Ηράκλειτος είχε «ἐπίσταται». Το «κυβερνῆσαι» προέκυψε από το αρχικό «κυβερνᾶται» (πιθανώς συνεχίζοντας τη μετατροπή του άμεσου αφοριστικού λόγου του Ηράκλειτου σε έμμεσο), αν και ο Reinhardt το τηρεί διαβάζοντας:
ἓν τὸ σοφὸν ἐπίσταται γνώμην ἑτεῆ· κυβερνῆσαι πάντα διὰ πάντων.
Αλλά, το «ἑτεῆ» εδώ είναι απίθανο, όπως παρατήρησε ο Kirk (Heraclitus, The Cosmic Fragments, p. 386). Το «οἰτὴ» παρά τους δισταγμούς του Kirk (p. 387) είναι εντάξει, ενόψει του «ὅτεῳ» στο Β15. ὅτεος, οἰτή, αρχαικός τύπος, αναφορικής αντωνυμίας, ο οποίος, η οποία. Η «Γνώμη» έχει ισχυρή έννοια στον Ηράκλειτο, όπως το επεσήμανα σε σχέση με το Β78. Αντιστοιχεί στον κοινό Λόγο του Όντος, που επίσης διοικεί τα πάντα (Β72) και τα πάντα γίνονται κατ' αυτόν (Β1).
Οι άλλες φιλοσοφικές προτάσεις πάσχουν όλες από τη γενική αντίληψη του «ἓν τὸ σοφόν» ως «μία είναι η σοφή σκέψη», «ένα είναι το σοφό να σκεφτούμε». Αλλά ποιος άνθρωπος μπορεί να γνωρίζει ακριβώς τη Γνώμη με την οποία κυβερνώνται τα πάντα δια πάντων; Μόνος ο Ηράκλειτος όπως μας διαβεβαιώνει, τηρώντας και τη διάρθρωση κατά φύσιν της πραγματικότητας (Β1). Αλλά και αυτός μέχρι σημείου. Η έννοια του αφορισμού δεν μπορεί να απευθύνεται κυρίως σε μια μοναδικότητα, αλλά μόνον εμμέσως. Η κύρια αναφορά πρέπει να είναι στον Κοσμικό Λόγο].

***

Το βασικό Ηρακλείτειο δόγμα είναι η ενότητα του παντός. Αυτό το Εν Πάντα είναι το Σοφό, έχει τη Γνώμη με την οποία κυβερνάται το παν, ο Λόγος του είναι ο Λόγος κατά τον οποίο διοικείται το Παν. Το Δόγμα είναι κοσμοϊστορικής σημασίας. Η ενότητα των πάντων

σημαίνει ότι η ύπαρξη είναι εναδική. Αλλά τότε δεν χρειάζεται αρχή. Το εν δεν προϋποθέτει οντολογική θεμελίωση αλλά είναι αυτό θεμέλιο εαυτού. Η αναζήτηση της αρχής ερείδεται και ξεκινά από μια εμπειρία πολλαπλότητας, μεταβολής και ενδεχομενικότητας του όντος που χρήζει εξήγησης, οντολογικού βάθρου για να υπάρξει και κατανοηθεί. Αλλά αν η παντοειδία του όντος συναιρείται σε μία ενότητα, αν τα πάντα ειναι εν, τότε έχουμε ήδη το ανυπόθετο, την αρχή πού δεν προυποθέτει οντολογικά τίποτε άλλο εκτός από τον εαυτό της. Το εν δεν έχει αρχή. Ή άλλως με το αυτό αποτέλεσμα, η αρχή του ενός είναι εαυτό. Η ενότητα του παντός της κοσμικής ύπαρξης ακυρώνει την αναζήτηση της αρχής της. Είναι ένα τεράστιο βήμα στη φιλοσοφική συνείδηση που έκανε ο Ηράκλειτος.
Πώς η Ενότητα του Παντός είναι οντολογικώς ισχυρή και όχι απλώς φανταστική προβολή κοιμωμένης ανθρώπινης ιδιοφρόνησης;
Η ενότητα του παντός σημαίνει ότι σύμπασα η διαφοροποίηση της κοσμικής ύπαρξης, η θαυμαστή ποικιλία του φυσικού είναι, κατά την τριπλή διάκρισή της σε πολλαπλότητα, μεταβλητότητα, ενδεχομενικότητα, είναι κατά βάθος μια ταυτότητα. Η διαφοροποίηση του Κόσμου είχε ήδη αναχθεί σε εναντιότητα με τον Πυθαγορικό Δυισμό. Εκεί επικεντρώνεται ο Ηράκλειτος για τη σύσταση της θεωρίας του. Η αντιθετικότητα είναι ταυτότητα. Με την ταυτότητα των εναντίων όλη η ποικιλία του Κόσμου συμπίπτει σε ενότητα, και η διαφοροποίηση των μερών του σε ταυτότητα.
Και ιδού, Β10:
συνάψιες ὅλα καὶ οὐχ ὅλα, συμφερόμενον διαφερόμενον, συνᾷδον διᾷδον, καὶ ἐκ πάντων ἓν καὶ ἐξ ἑνὸς πάντα.
[Εναλλακτική γραφή για το «συνάψιες», από το συνάπτω, είναι το «συλλάψιες», συλλαμβάνω].
Όπως σωστά έχει αποδοθεί (Hackham) ο Κόσμος είναι μια διαφοροποιημένη ενότητα (εξ ενός πάντα) και μια διαφοροποιημένη ενότητα (εκ πάντων εν). Την γενική διατύπωση της ταυτότητας των αντιθέτων δίνει ακριβώς το Β10. Αυτό που συνέρχεται και αυτό που απέρχεται είναι το ίδιο και το αυτό. Το συντονιζόμενο και το αποσυντονιζόμενο. Το συγκλίνον και το αποκλίνον. Το περατούμενο και το απειρούμενο. Πέρας και Άπειρο είναι ονόματα του ίδιου πράγματος. Ιδού η ρηξικέλευθη απάντηση του Ηράκλειτου στον Πυθαγόρα.
Οι άνθρωποι δεν καταλαβαίνουν αυτόν τον βασικό νόμο της ύπαρξης, Β 51. (Ο Ιππόλυτος το αναφέρει αμέσως μετά το Β50):
οὐ ξυνιᾶσιν ὅκως διαφερόμενον ἑωυτῷ ὁμολογέει· παλίντονος ἁρμονίη ὅκωσπερ τόξου καὶ λύρης.
Τα δυο βασικά μέρη του τόξου τείνουν σε αντίθετες φορές, και έτσι πραγματώνεται η ουσία του τόξου και επιτελείται το έργο του. Χωρίς την αντίθετη τάση δεν είναι τόξο εν τω έργω, ει μη μόνον ως δυνατότης τόξευσης. Η τάση της χορδής της λύρας παράγει τον ήχο, χωρίς αυτήν η λύρα σιωπά, δεν είναι πλήρης λύρα. Η αρμονία των όντων είναι παλίντονος, είναι τάση προς μια φορά που επιστρέφει κατά την αντίθετη φορά. Δια της εναντιοδρομίας αυτής συμπληρούται η ολοκληρία του όντος και της των πάντων ενώσεως, του Κόσμου ως όλου, ως διαφοροποιημένης ενότητας. «Ἡράκλειτος… εἱμαρμένην δὲ λόγον ἐκ τῆς ἐναντιοδρομίας δημιουργὸν τῶν ὄντων». Δοξογραφικά Α8 σε ύστερη Στωική διατύπωση. - «…καὶ διὰ τῆς ἐναντιοτροπῆς (ἢ ἐναντιοτροπίας Kranz ἢ ἐναντιοδρομίας Diels) ἡρμόσθαι τὰ ὄντα». Διογένης Λαέρτιος, IX, 7 (A1 p. 141.10-1).
Β 8:
τὸ ἀντίξουν συμφέρον καὶ ἐκ τῶν διαφερόντων καλλίστην ἁρμονίαν.

Η κάλλιστη αυτή αρμονία, η εκ φαινομένων δυσαρμονιών συναποτελούμενη, είναι η ισχυρή συναρμογή του κόσμου στην ενότητά του, και είναι αφανής. Β 54:
ἁρμονίη ἀφανὴς φανερῆς κρείττων.
Κρειττων, ισχυροτέρα, η αφανής αρμονία. Β 123:
φύσις κρύπτεσθαι φιλεῖ.
Αυτή η παντελής, συνολική αρμονία του Παντός Κόσμου συναποτελείται από παντοειδείς αδικίες που μέρη του όλου δρούν και πάσχουν μεταξύ τους. Διότι όπως με σκληρή ομορφιά αφορίζει ο Ηράκλειτος, Β102:
τῷ μὲν θεῷ [sc. για το Εν Παν, τον Κόσμο] καλὰ πάντα καὶ ἀγαθὰ καὶ δίκαια, ἄνθρωποι δὲ ἃ μὲν ἄδικα ὑπειλήφασι ἃ δὲ δίκαια.
Ο Κόσμος όλος, το εν των πάντων, είναι αρχή εαυτού, και ως αρχή Θεός υπέρτατος των μερών του. Είναι η ενότητα των πάντων και συνεπώς, αφού τα πάντα εκφράζονται δι' εναντιοτήτων, είναι η ενότητα πάντων των αντιθέτων. Β67:
ὁ Θεὸς ἡμέρη εὐφρόνη, χειμὼν θέρος, πόλεμος εἰρήνη, κόρος λιμός (τἀναντία ἅπαντα· οὗτος ὁ νοῦς), ἀλλοιοῦται δὲ ὅκωσπερ <πῦρ>, ὁπόταν συμμιγῇ θυώμασιν, ὀνομάζεται καθ ηδονὴν ἑκάστου.
[<πῦρ> είναι η αναγκαία προσθήκη του Diels].
Την παρενθετική πρόταση κάνει ο Ιππόλυτος που παρέχει το απόσπασμα. Εξηγεί ότι αυτό που εννοεί ο Ηράκλειτος είναι ότι ο Θεός-Κόσμος συνίσταται σε άπαντα τα εναντία, εκ των οποίων επιλέγει εις απαρίθμηση και υπόμνηση τα σθεναρότερης αντίθεσης και αμεσότερης πρόσληψης. Όταν ονομάζουμε ως ον ένα μέρος του Κόσμου τούτο ή εκείνο, στην ουσία αναφερόμαστε στον ίδιο θεό υπό μια ορισμένη επίκληση, όπως όταν στο πυρ καίμε θυμίαμα και ονομάζουμε το αποτέλεσμα από την αποτελούμενη οσμή. Η επιλογή του παραδείγματος είναι βέβαια σημαίνουσα, αφού, θα δούμε το πυρ είναι η ουσία και θεότης του Κόσμου.
Αλλά πριν μεταβούμε στην Ηρακλείτεια φυσιολογία μένει ένα ακόμη μείζον θεώρημα της μεταφυσικής οντολογίας του.
Τα ενάντια, είδαμε στην Πυθαγόρεια φιλοσοφία, ορίζουν και ορίζονται από ένα πεδίο μεταβολής, ένα πεδίο απροσδιοριστίας. Π.χ. το θερμό και ψυχρό αντιστοιχεί στο πεδίο αοριστίας της θερμοκρασίας. Τα ενάντια είναι στην ουσία μια απειρία, και σε αυτήν την ενόραση βασίζεται η Πυθαγόρεια τεχνική αναγωγής της πολλαπλότητας, μεταβολής και ενδεχομενικότητας της φυσικής ύπαρξης (όπως αυτή ανάγεται πρώτα σε αισθητές εναντιότητες), σε μαθηματική εναντιότητα πέρατος και απείρου.
Αλλά η Πυθαγόρεια ανάλυση είναι στατική για τον Ηράκλειτο. Το πεδίο μεταβολής δυο εναντίων συλλαμβάνεται καλύτερα ως μια μορφή κίνησης, μια κατεύθυνση του γίγνεσθαι, μια οδός μετάβασης και επιστροφής. Μια οδός έχει μια κατεύθυνση που την ορίζει, αλλά δυο φορές. Αλλά οι φορές εκφράζουν οπτικές γωνίες, ενώ η κατεύθυνση μια πραγματικότητα ανεξάρτητη από αυτές. Ιδού η σημασία του περιλάλητου αφορισμού, Β 60:
ὁδὸς ἄνω κάτω μία καὶ ὠυτή.
Και ειδικότερα συνθετώτερα, Β 59:
γναφείῳ ὁδὸς εὐθεῖα καὶ σκολιὴ (ἡ τοῦ ὀργάνου τοῦ καλουμένου κοχλίου ἐν τῷ γναφείῳ περιστροφὴ εὐθεῖα καὶ σκολιή· ἄνω γὰρ ὁμοῦ καὶ κύκλῳ περιέρχεται) μία ἐστὶ καὶ ἡ αὐτή.
Η επεξήγηση είναι του Ιππόλυτου που αναφέρει το Ηρακλείτειο χωρίο. Το όργανο της υφασματουργίας περιστρεφόμενο κινεί ελικοειδώς προς τα πάνω σε ευθεία.
Τα ενάντια και οι αντιθέσεις είναι στην ουσία οδοί κίνησης. Οδός είναι κατεύθυνση μεταβολής, αλλαγής, κυριολεκτικά μετάβασης. Η εναντιότητα είναι οι δυο φορές κάθε κατεύθυνσης κίνησης. Άρα η ταυτότητα των αντιθέσεων συνάγεται από την ταυτότητα των

φορών στον ορισμό της κίνησης βάσει της κατεύθυνσής της. Η «κατεύθυνση» αναφέρεται κυριολεκτικά στη μεταβατική κίνηση κατά τόπο, αλλά γενικεύεται στο πεδίο μεταβολής κάθε εναντιότητας, όπως όταν πρόκειται για κατεύθυνση θερμοκρασιακή (το πεδίο μεταβολής του θερμού και ψυχρού).
Τα ενάντια ταυτίζονται στατικά στη σύμπτωση των δυο φορών μεταβολής σε μια οδό. Ταυτίζονται δυναμικά σε μια συνεχή κίνηση εναλλάξ κατά τη μια και την άλλη φορά. Οδός είναι κατεύθυνση κίνησης. Το οντολογικό πρώτο είναι η κίνηση. Οδός είναι το πού κινείται το κινούμενο, δρόμος είναι το πού της κίνησης. Η πρώτη πραγματικότητα της εναντιότητας είναι λοιπόν ένα συνεχές γίγνεσθαι το οποίο ορίζει τόσο το πεδίο μεταβολής όσο και τα αντίθετα «εντός» των οποίων το γίγνεσθαι γίνεται, τα οποία στην ουσία είναι αφαιρέσεις των δυο φορών κάθε γίγνεσθαι.
Τοιουτοτρόπως, από οντολογική αναγκαιότητα, προκύπτει το δόγμα του συνεχούς γίγνεσθαι ως έσχατης πραγματικότητας.
Ο ποταμός είναι ροή, και η ροή συνεπάγεται άλλα και άλλα ύδατα ρέοντα. Κατά τα διερχόμενα ύδατα ο ποταμός δεν είναι ποτέ ο αυτός, αλλά κατά τη συγκεκριμένη ροή που τον συνιστά είναι. B12:
…ποταμοῖσι τοῖσιν αὐτοῖσιν ἐμβαίνουσι ἕτερα καὶ ἕτερα ὕδατα ἐπιρρεῖ.
Και έτσι, B49a:
ποταμοῖς τοῖς αὐτοῖς ἐμβαίνομέν τε καὶ οὐκ ἐμβαίνομεν ἐσμέν τε καὶ οὐκ ἐσμεν.
Και αλλιώς, B91:
ποταμῷ γὰρ οὐκ ἔστιν ἐμβῆναι δὶς τῷ αὐτῷ.
Γενικεύοντας, cf. A6 από τον Κρατύλο του Πλάτωνα (402A) και τα Δοξογραφικά I, 29, 7 (Diels, Doxographi Graeci, p. 320).
Τα φυσικά όντα είναι ροές. Οι κοίτες αυτών των ροών είναι τα πέρατα των όντων, παράγωγα των ροών και όχι προϋπάρχουσες προϋποθέσεις τους. Αλλά και η διαφορά ρευστότητας των όντων είναι σχετική. Και η κοίτη είναι ροή σε βάθος χρόνου. Η σταθερότητα του όντος είναι θέμα εύρους οπτικής γωνίας στο χρόνο. Θέμα άποψης και προοπτικής, όχι θέμα γνώμης και ουσίας.
Ακόμη περισσότερο και εντονότερο. Κάθε φυσική ουσία αλλάζει ραγδαία συνεχώς, άσχετα αν δεν το αισθανόμαστε. Συνεχώς διασπείρεται και συνάγεται εναντιοδρομούσα, συνεχώς πλησιάζει και απομακρύνεται, συντίθεται και αποσυντίθεται, συμπίπτει και διαπίπτει.
Η διατύπωση του Πλούταρχου στη συνέχεια του B91 είναι Στωική, αλλά οι έννοιες-κλειδιά καθαρά Ηρακλείτειες. Το απόσπασμα προχωρεί ως εξής:
ποταμῷ γὰρ οὐκ ἔστιν ἐμβῆναι δὶς τῷ αὐτῷ καθ᾽ Ἡράκλειτον, οὐδὲ θνητῆς οὐσίας δὶς ἅψασθαι κατὰ ἕξιν <τῆς αὐτῆς>· ἀλλ᾽ ὀξύτητι καὶ τάχει μεταβολῆς σκίδνησι καὶ πάλιν συνάγει (μᾶλλον δὲ οὐδὲ πάλιν οὐδ᾽ ὕστερον, ἀλλ᾽ ἅμα συνίσταται καὶ ἀπολείπει) καὶ πρόσεισι καὶ ἄπεισι.
Τα υπογραμμισμένα είναι σαφώς του Ηρακλείτου. Κάθε φυσικό ον, ον παντοιοτρόπως ροή, ευρίσκεται σε μια συνεχή παλινδρόμηση συσπείρωσης και διασποράς, σε μια αδιάλειπτη εναντιοδρομία σύστασης και διάστασης.
Όπως δεν είναι δυνατόν να μπεις δυο φορές στον ίδιο ποταμό, έτσι γενικά επομένως δεν μπορείς να αγγίξεις την ίδια κατά την ιδιότητά της ουσία δυο φορές, γιατί ρέει συνεχώς συμφυόμενη και διαφυόμενη.
Μια εντυπωσιακή περίπτωση ειναι ο Ήλιος. Κάθε μέρα ειναι καινούριος. Ανατέλλει νέος ήλιος κάθε αυγή. B 6:
Ὁ Ἥλιος νέος ἐφ᾽ ἡμέρῃ ἐστίν.

Τα πάντα είναι ροές. Συνεχές, παντοειδές γίγνεσθαι αποτελεί τον Κόσμο. Αναλύσαμε τον σταθεροποιητικό Δυισμό του Πυθαγόρα σε ροϊκές εναντιοδρομίες. Ο Κόσμος φαίνεται να παύει να είναι «Κόσμος» και να παρουσιάζει την ειδεχθή εικόνα της χαοτικής μεταβλητικότητας. Η εμπειρία της Κοσμικής μεταβολής απολυτοποιήθηκε σε ένα έσχατο, άναρχο γίγνεσθαι. Η τυχαιότητα στην αλλαγή ρου των ροών πήρε τη θέση της ενδεχομενικότητας, ως επίσης βασικής εμπειρίας της κοσμικής ύπαρξης. Αυτή η ίδια η ενότητα του Κόσμου στην ολότητά του φαίνεται να απειλείται από μια αόριστη πολλαπλότητα. Β 124:
ὥσπερ σάρμα ἐικῆ κεχυμένων ὁ κάλλιστος κόσμος.
«σαν σωρός σκουπιδιών, σαν σαρωματιές τυχαία χυμένων πραγμάτων είναι ο κάλλιστος κόσμος».
"Σάρμα" από το σαίρω, σαρώνω, σκουπίζω, ειναι διόρθωση του Diels από το χειρογραφικά παραδεδομένο αδιανόητο "σαρξ". ("σωρός" ανεπιτυχέστερα Usener).
Καί Β 52:
ἀιὼν παῖς ἐστι παίζων, πεσσεύων· παιδὸς ἡ βασιλήιη.
[Εκ δυσαρμόνιων νεωτερικών φιλολογικών φωνών και δυσπροσάρμοστων προς τη φύση του όντος ιδιοφρενών, έχει εγερθεί πολύς κονιορτός και βαρύς αχός, ως προς τη σημασία του «αιώνος» στο απόσπασμα αυτό. Ορθά έχει επισημανθεί ότι ο αιών στον αρχαικό λόγο είναι η ολοκληρία της χρονικής ύπαρξης ενός φυσικού όντος, η συμπερίληψη της ζωής του, το όλον του βίου του ανθρώπου. Με βάση αυτή τη διαπίστωση έχει υποτεθεί ότι στο προκείμενο Ηρακλείτειο απόσπασμα η αναφορά είναι σε μερικές ολοκληρίες, σε ολοκληρώματα μερικοτήτων, εν αντιθέσει προς την ύπαρξη του Παντός Όλου που είναι ο Κόσμος. Ότι δηλαδή παις πεσσεύων βασιλεύει στους βίους των μερών του κόσμου, στην ανθρώπεια ζωή. Ενώ απόλυτη τάξη λογικού σχεδίου επικρατεί στο Παγκόσμιο Όλο.
Την αντίθεση αυτή οι άμουσοι νεωτερικοί επιχειρούν να στηρίξουν και σε διάκριση αντιθέτων που αναφέρει ο Ιππόλυτος στο πλαίσιο του Β 50. Εκεί, μεταξύ των θεμελιωδών εναντιοτήτων που αίρονται ταυτιζόμενες στο Σοφόν Εν-Πάντα του Κοσμικού Όλου, μνημονεύει όντως και μια μεταξύ λόγου και αιώνος, αλλά άλλες συναναφερόμενες προδίδουν Χριστιανική και Γνωστική επεξεργασία του κειμένου. Γράφει ο Ιππόλυτος (Ελεγχος Πασῶν τῶν Αἱρέσεων, IX, 9 = Α 50): «Ἡράκλειτος μὲν οὖν φησιν εἶναι τὸ πᾶν διαιρετὸν ἀδιαίρετον, γεννητὸν ἀγέννητον, θνητὸν ἀθάνατον, λόγον ἀιῶνα, πατέρα υἱόν, θεὸν δίκαιον». Και ακολουθούν οι Ηρακλείτειες λέξεις του προεισαχθέντος Β 50, "οὐκ ἐμοῦ ἀλλὰ τὸν λόγον ἀκούσαντες κτλ.". Το Εν-Παν λοιπόν είναι τα ζεύγη αυτά των αντιθέτων που εξηγεί ο Ιππόλυτος. (Το «Παν» εδώ έχει τη θέση και τη σημασία του «ο Θεός» του Β 67).
Τα αναφερόμενα ενάντια είναι εν μέρει ειλημμένα από τον Ηράκλειτο, ασφαλώς τα πρώτα εξ αυτών: διαιρετόν αδιαίρετον, γεννητόν αγέννητον, θνητόν αθάνατον.
Το «πατὴρ υἱός» προφανώς διαδηλώνει την καταγωγή του από τη σύσταση του Χριστιανικού Δόγματος, και πιο συγκεκριμένα σχετίζεται με την Αίρεση του Νοητού περί της σχέσεως μεταξύ Θεού Πατρός και Υιού, την οποία θεωρία του Νοητού ο Ιππόλυτος δια μακρών υποστηρίζει ότι προέρχεται από την Ηρακλείτειο φιλοσοφία και όχι από τη διδασκαλία του Χριστού. Με αυτήν ακριβώς την αφορμή και με αυτόν τον δεδηλωμένο σκοπό προβαίνει μάλιστα ο Ιππόλυτος σε μια πυκνή και ακριβή και καλά πληροφορημένη παρουσίαση της Ηρακλείτειας φιλοσοφίας.
Η εναντιότης «θεός δίκαιον» ερείδεται μεν στο Β 102 (για τον Θεό τα πάντα είναι καλά και αγαθά και δίκαια, αλλά για τον άνθρωπο δίκαιο και άδικο υπάρχει χωριστά, και άρα χρειάζεται μια αρχή δικαιοσύνης), αλλά έχει ειδικό νόημα σε σχέση με τον Αντινομιακό

Γνωστικισμό. (Η θέωση είναι υπέρβαση του Νόμου και συντελείται δια της παρακοής του, ώστε και η λύτρωση να επιτυγχάνεται δια της αμαρτίας την οποία έχει εισαγάγει ο Νόμος). Τέλος έχουμε την αντίθεση «λόγος αιών». Και εδώ πάλι επίσης φαίνεται ως εάν η βάση να είναι γνήσια Ηρακλείτεια, ο Λόγος ως η Κοσμική τάξη, ο αιών ως η συμπερίληψη ανθρώπινου βίου, οπότε θα μπορούσε να υποτεθεί ότι ο πρώτος είναι ανάγκη νου, ο δεύτερος παιχνίδι τυχαιοτήτων. Και έτσι να περιορίσουμε την ισχύ και εφαρμογή της βασιλείας του παιδός στα ανθρώπινα μερικά. Αλλά και εδώ πάλι επίσης η αναφορά στη θεωρία των Γνωστικών Αιώνων (Βαλεντινιασμός) είναι δεδομένη, όπως και στην ορθή σχέση του Υιού Λόγου του Θεού προς Αυτούς, λόγω της φύσης του έργου και του σκοπού του Ιππόλυτου.
Ώστε τίποτα δεν πειθαναγκάζει τη νεωτερική ερμηνεία του συγκεκριμένου διπόλου του Ιππόλυτου εν σχέσει προς τον Ηράκλειτο. Αντιθέτως, ο Αιών, σε ένα κοσμολογικό πλαίσιο, έχει βεβαία την αναφορά στο Όλο του Ενός-Πάντων. Και η «βασιλήιη» του παιδός παραπέμπει κατευθείαν στον Βασιλέα Δία, και στον Πόλεμο πάντων Βασιλέα. Οι αναφορές είναι κοσμικές, απευθύνονται στην κοσμική ολοκληρία, και δεν περιορίζονται στα μερικά. Και άλλωστε το πρόβλημα της τυχαιότητας του κοσμικού σωρού τίθεται και ανεξάρτητα από το Β 52, με το Β 124. Το δεύτερο από μόνο του κάνει την ερμηνεία μου του πρώτου ασφαλή. Φυσικά στο Β 70 το «παίδων αθύρματα» για τις ανθρώπινες δοξασίες αντιτίθεται όπως ανέλυσα παραπάνω στη σοφία του Θεού Παντός, η οποία όμως πάλι είναι παιδική πεττεία. Κανένα πρόβλημα.]
Τα πάντα είναι Εν. Τα πάντα είναι ροές. - Τα πάντα είναι κάλλιστη αρμονία. Τα πάντα είναι σαρωματιές καθαρμάτων, σωρός τυχαία χυμένων πραγμάτων. - Τα πάντα είναι το Σοφόν. Τα πάντα είναι ζαριές παιδός.
Και εδώ, σε ανώτερο επίπεδο, οι αντίθετες διατυπώσεις συμπίπτουν.
Νοούμε αυτή την υπέρτατη ταύτιση εναντίων διττά, πρώτον αντιλαμβανόμενοι τον μηχανισμό δια του οποίου επιτυγχάνεται και δεύτερον συνειδητοποιώντας τη φυσική της θεμελίωση.
Μια προκαταρκτική παρατήρηση πριν από αυτά. Οι τελικοί σκοποί δεν επιτυγχάνονται αμέσως και δια μιας, σαν αποτέλεσμα μιας δράσης πραγμάτωσής τους, αλλά με μια αιτιώδη αλυσίδα κρεμάμενη από μια αρχική πράξη που καταλήγει, αν το σχέδιο είναι εν όλω καλώς συλληφθέν, και εφόσον οι συγκυρίες δεν ακυρώσουν τους υπολογισμούς του, στο εφετό, στον επιδιωκόμενο σκοπό. Και οι θεοί, ακόμη και ο Ζευς, έτσι υποχρεώνεται να δράσει για να επιτύχει το επιθυμητό αποτέλεσμα. Το θέμα τίθεται π.χ. εξαρχής με αυτόν τον τρόπο στην Ιλιάδα: με μια περίπλοκη συρροή αλληλένδετων καθορισμών Διὸς δ ἐτελείετο βουλή. Παρά τη βίαιη επιτιμητική του στάση προς τον Όμηρο, ο Ηράκλειτος συνάδει ως προς τη δομή της τελεολογίας αυτής, αλλά υπερθεματίζει αποφασιστικά. Το πλάνο πρέπει να είναι συνολικό για όλον τον κόσμο, όχι μόνο φερ' ειπείν για την τιμή του Αχιλλέα ή την τύχη της Τροίας. Το θείο σχέδιο καλύπτει τα πάντα, είναι Κοσμικό. Η Γνώμη του Σοφού Ενός κυβερνά τα πάντα δια των πάντων. Ο εναρμονισμός των πάντων στο γενικό πλάνο της κοσμικής ύπαρξης, στη «Διοίκηση» των πάντων, είναι απόλυτος.
Πώς το σάρμα ἐικῆ κεχυμένων, πώς ο σωρός σκουπιδιών είναι Κόσμος κάλλιστος;
Η τάξη του σωρού δεν είναι έργο Σχεδίου και είναι έργο Σχεδίου.
Δεν είναι έργο Σχεδίου γιατί διατάσσει τον σωρό ο Πόλεμος. Β53:
Πόλεμος πάντων μὲν πατήρ ἐστι, πάντων δὲ βασιλεύς, καὶ τοὺς μὲν θεοὺς ἔδειξε τοὺς δὲ ἀνθρώπους, τοὺς μὲν δούλους ἐποίησε τοὺς δὲ ἐλευθέρους.
Το αγωνιστικό Ιδεώδες του Ελληνισμού, η υπέρτατη Προστακτική της Αριστείας γίνεται εδώ Κοσμολογική, Κοσμοδιατακτική αρχή. Η φυσική σύγκρουση των όντων μεταξύ τους,

στην αυτοκατάφαση της ουσίας και της τελειότητας ενός εκάστου εξ αυτών, παράγει τον εναρμονισμό τους, την κάλλιστη αρμονία της κοσμικής ύπαρξης. Όλες οι ροές αυτοδιατάσσονται και συνυφαίνονται σε ένα πέπλο ύψιστης ομορφιάς. Το σχέδιο στο υφαντό είναι πανέμορφο. Ο σωρός των νημάτων έγινε κάλλος. Είναι σωρός σκουπιδιών και είναι παντελές κάλλος.
Ο Πόλεμος, ο Αγών, είναι η διατακτική αρχή του Κόσμου. Ειναι βασιλεύς και πατήρ πάντων, ιδιότητες που παραπέμπουν κατ' ευθείαν στον Δία και στο Σοφόν Εν Πάντα, στο Κοσμικό Όλον, στην αυτοθεμελιούμενη ουσία, που θέλει και δεν θέλει να ονομάζεται Ζευς. Ειναι κοινός ("ξυνός") όπως ο Λόγος του κοσμικού θεού, του Ενός – Παντός. Το πνεύμα του πολέμου, η Έρις, συνιστά την δικαιοσύνη εξασφαλίζοντας την εύτακτο διάταξη των πάντων. Ο Πόλεμος ειναι δημιουργική αρχή, τα πάντα γίνονται αναγκαία κατ' έριν, όπως κατά τον κοινόν Λόγον του Όντος (Β 1) και κατά την Γνώμην του Σοφού Ενός Παντός που κυβερνά τα πάντα (Β 41). Β 80:
ἐιδέναι δὲ χρὴ τὸν πόλεμον ἐόντα ξυνόν, καὶ δίκην ἔριν, καὶ γινόμενα πάντα κατ" ἔριν καὶ χρεών.
Αλλά από το άλλο μέρος, ο Πόλεμος είναι αυτόματη αρχή αυτορρύθμισης. Και έτσι είναι Σχέδιο ως αποτέλεσμα και δεν είναι σχέδιο ως Γνώμη κυβερνώσα τα πάντα δια πάντων. Είναι και δεν είναι ο Κοσμικός Θεός. Στο προαναφερθέν Β 67 ο Θεός, το Κοσμικό Όλον, το Εν-Πάντα, συνίσταται σε άπαντα τα εναντία, περιλαμβανομένης και της βασικής αντίθεσης Πολέμου-Ειρήνης. Οι δοξογραφικές παραδόσεις που αποδίδουν στον Ηράκλειτο περιοδικότητα κοσμικής δημιουργίας και εκπύρωσης αντιδιαστέλλουν τον Πόλεμο ως αρχή συστατική του Κόσμου της ενοποιημένης διαφοροποίησης προς την Ειρήνη ως αρχή της επανόδου των πάντων στο αρχέγονο πυρ.
Οι δοξογραφικές αυτές παραδόσεις δεν είναι ακριβείς. Συγχέουν τη Στωική θεωρία προς την πρωταρχή της στην Ηρακλείτεια θεώρηση του Κόσμου. Κατ' ουσίαν τις διαφεύγει η διάκριση που έκανε ήδη σαφέστατα ο Πλάτων [Σοφιστής, 242D (= Α10)] μεταξύ των «συντονωτέρων Ιάδων Μουσών» (= Ηράκλειτος) και των «χαλαρωτέρων Σικελικών Μουσών» (= Εμπεδοκλής). Οι δεύτερες «εχάλασαν» (χαλάρωσαν) την αυστηρή αρμονία του αεί ούτως έχειν του Κόσμου, σε διαδοχική περίοδο φάσεων, όπου αυτά που συνυπάρχουν και συναποτελούν τον Κόσμο κυριαρχούν και χαρακτηρίζουν τη φυσική ύπαρξη το ένα μετά το άλλο. Στον Ηράκλειτο δεν μερίζεται χρονικά η παντέλεια και ολοκληρία του κόσμου σε δυο φάσεις όπου αλληλοδιαδόχως επικρατεί αφενός ο Πόλεμος και έτσι συντελείται η Διακόσμηση, αφετέρου δε υπερισχύει η Ειρήνη και εκπυρώνεται η φύση όλη στην αρχέγονη ουσία της. Αυτό είναι Στωικό, αλλά όπως παρατήρησε ο Πλάτων πριν τον Στωικισμό, ευρίσκεται η ιδέα του στην Εμπεδόκλειο θεωρία της Μεγάλης Κοσμικής Περιόδου ταλάντωσης μεταξύ του Ομογενούς Σφαίρου και της Απόλυτης Διάσπασης, με την κίνηση του Κοσμικού Εκκρεμούς να διατρέχει δυο φάσεις όπου διαδοχικά επικρατεί η Φιλία και το Νείκος, η Ειρήνη και ο Πόλεμος καθ' Ηράκλειτον. Αυτό είναι ερμηνευτικό λάθος χαλαρής σύλληψης ως προς τον Ηράκλειτο, που άρχισε ο Αριστοτέλης (Περὶ Οὐρανοῦ, Α10, 270b12 sqq.: Φυσικά Γ5, 205a3. V. Α10).
Ο Πόλεμος είναι η Ειρήνη. Είναι η ίδια οδός. Και όπως η χορδή του τόξου και της λύρας, εντεινόμενη προς τη μια κατεύθυνση δημιουργεί δυναμική ροπή προς την άλλη, επιτελώντας δι' αυτής της εναντιοδρομίας και παλιντονίας το οικείο έργο της, έτσι και στο κοσμικό σύστημα ο πόλεμος δημιουργεί ευσταθή ειρήνη και η ειρήνη προϋποθέτει ανεμπόδιστο πόλεμο.
Ο πόλεμος είναι και δεν είναι ο Θεός που θέλει και δεν θέλει να ονομάζεται Ζευς, είναι και

δεν είναι το Σχέδιο, ο Λόγος του Παντός που διοικεί πάντα δια πάντων.
Φθάσαμε στο σημείο όπου το Σύστημα του Ηράκλειτου χρειάζεται τον τελικό λίθο στην κορυφή του θόλου που συγκρατεί όλο το οικοδόμημα. Και αυτήν την καίρια αποκάλυψη της Κοσμικής θεωρίας δίνει ο Ηράκλειτος σε έναν αφορισμό έξοχα δυναμερούς κάλλους, με μεγαλόπρεπο ρυθμό. Β 30:
κόσμον τόνδε, τὸν αὐτὸν ἁπάντων, οὔτε τις θεῶν οὔτε ἀνθρώπων ἐποίησεν, ἀλλ᾽ ἦν ἀεὶ καὶ ἔστιν καὶ ἔσται, πῦρ ἀείζωον ἁπτόμενον μέτρα καὶ ἀποσβεννύμενον μέτρα.
Το όντως ον είναι ζωντανή, αιώνια φωτιά που ανάβει και σβήνει εδώ κι εκεί με ρυθμό. Το μέτρο της αφής και της σβέσης της είναι το Μέγα Σχέδιο του Κόσμου, η Κοσμική τάξη. Εκεί και τότε που σβήνει έρχεται στην ύπαρξη αντ' αυτού και δι' εαυτού η ποικιλία των φαινομένων του κόσμου. Τα πάντα είναι ανταλλαγή του πυρός, της έσχατης πραγματικότητας του κόσμου, όπως όλα τα πράγματα είναι αντικαταλλαγή του χρήματος, του νομίσματος. Αυτό ισχύει τα πάντα κατά ορισμένα μέτρα ανταλλαγής. Β 90:
πυρός τε ἀνταμοιβὴ τὰ πάντα καὶ πῦρ ἁπάντων ὅκωσπερ χρυσοῦ χρήματα καὶ χρημάτων χρυσός.
«Χρήματι» είναι τα πράγματα, τα χρηστικά, τα χρήσιμα, δηλαδή τα "αγαθά" της σύγχρονης οικονομίας που τηρεί την κλασσική ιδέα ότι αξία είναι η χρησιμότητα. Χρυσός είναι το μέτρο και η αποθήκευση αξίας και ως νόμισμα το μέσον ανταλλαγής συγκεκριμένων αξιών έναντι της γενικής και αφηρημένης καθ' εαυτής αξίας. Είναι αξιοσημείωτο ότι η πλήρης γενική θεωρία του χρήματος όπως την έχω αναπτύξει πολλαχού και πολλαχώς προϋποτίθεται ήδη από τον Ηρακλείτειο αυτό αφορισμό. (Cf. Πλάτων, Νόμοι, VIII, 849E: ἀλλάττεσθαι νόμισμά τε χρημάτων καὶ χρήματα νομίσματος).
Για το πώς ακριβώς η έμμετρος, κατά Λόγον και Σχέδιο, σβέσις του Πυρός δημιουργεί τα λοιπά πράγματα του κόσμου της φυσικής ύπαρξης, ο Διογένης Λαέρτιος, στη δοξογραφία του Ηρακλείτου που αντλεί μάλλον από τον Θεόφραστο, σχολιάζει: «πῦρ εἶναι στοιχεῖον καὶ πυρὸς ἀμοιβὴν τὰ πάντα [Β 90], ἀραιώσει καὶ πυκνώσει [τὰ] γινόμενα· σαφῶς δὲ οὐδὲν ἐκτίθεται» (IX, 8 = A1 p. 141.17-9).
Το μοντέλο της πύκνωσης και αραίωσης ως μηχανισμού μεταβολής των κοσμικών στοιχείων εις άλληλα ήταν κοινό στην Ιωνική φυσιολογία. Αλλά με τίποτε δεν ταιριάζει στον Ηράκλειτο να ακολούθησε εδώ την πεπατημένη. Ο ίδιος το αφόρισε, Β 74:
οὐ δεῖ <ὡς> παῖδας τοκεώνων, τοῦτ᾽ ἔστι κατὰ ψιλόν· καθότι παρειλήφαμεν.
[«δεν πρέπει να κάνουμε "σαν παιδιά των γονέων τους", που σημαίνει δηλαδή στα λιανά: όπως παραλάβαμε»] .
Το πιθανότερο είναι ότι οι μετέπειτα ερμηνευτές και η δοξογραφική παράδοση δεν εννόησαν τον ιδιαίτερο μηχανισμό μεταβολής που ο Ηράκλειτος θα «εσήμαινε», χωρίς να πει ούτε να κρύψει, όπως ο Θεός εν Δελφοίς, Β 93:
ὁ ἄναξ, οὗ τὸ μαντεῖόν ἐστι τὸ ἐν Δελφοῖς, οὔτε λέγει οὔτε κρύπτει ἀλλὰ σημαίνει.
Ο Άναξ, ο Βασιλεύς, ο Παις, ο Ζευς, ο Απόλλων, το Σοφόν, πολλών ονομάτων μια υπόσταση πυρός αειζώου.
Πλησιάζουμε στα ενδόμυχα της σκέψης του περί του κοσμικού μηχανισμού στο Β 31. Ο Κλήμης ο Αλεξανδρεύς διασώζει το απόσπασμα με σχολιασμό, ευθύς μετά την αναφορά του Β30, και τονίζει μάλιστα ότι ακολουθούσε αν όχι άμεσα, πολύ κοντά («ἐπιφερόμενα») το Β30 στο κείμενο του Ηράκλειτου. Τα σημάδια λοιπόν είναι ότι εδώ πρέπει να ψάξουμε για την αποκάλυψη. Β 31:
πυρὸς τροπαὶ πρῶτον θάλασσα, θαλάσσης δὲ τὸ μὲν ἥμισυ γῆ, τὸ δὲ ἥμισυ πρηστήρ.
Πρηστήρ είναι καταιγίδα, θύελλα ισχυρότατου ανέμου ή ανεμοστρόβιλος με αστραπές και

κεραυνούς. Ώστε η σβέση του πυρός δίνει θάλασσα (οι πρώτες τροπές του πυρός), η δε θάλασσα είναι ίσο μείγμα από γη και ανεμοθύελλα φορτισμένη με πυρ (με ηλεκτρισμό!).
Η ισότης του μείγματος σημαίνει ότι κατά τις μετατροπές που συνιστούν τη διαφοροποίηση του κόσμου τηρούνται μέτρα και ποσοτικές αναλογίες. Και πράγματι το τονίζει αυτό ο Κλήμης στη συνέχεια του αναφερόμενου χωρίου από τους Στρωματείς του (V 105, ii, 396.10 sqq. Stählin) παραθέτοντας ένα ακόμη σχετικό απόσπασμα από τον Ηράκλειτο (στο Β 31):
<γῆ> θάλασσα διαχέεται, καὶ μετρέεται εἰς τὸν αὐτὸν λόγον, οκοῖος πρόσθεν ἦν ἢ γενέσθαι γῆ.
Η ποσότητα του όντος μένει σταθερή καθ' όλες τις κοσμικές μετατροπές. Η γη διαχέεται και γίνεται θάλασσα στην ίδια ποσότητα που ήταν και πριν γίνει γη από θάλασσα. Τελικά η ποσότητα του όντος (δεν λέω της ύλης γιατί είναι και θεός) παραμένει αναλλοίωτη υπό τις μετατροπές του πυρός που συνιστούν την διαφοροποιημένη ενότητα του Κοσμικού Όλου.
Η πλήρης και ολοσχερής σβέση του πυρός είναι η γη, το αδρανές, παθητικό στοιχείο. Ο αέρας είναι σχετική σβέση, καλύτερα ένα χαμήλωμα της έντασης του πυρός. Γι' αυτό κινείται ως εν ζωή με τους ανέμους, γι' αυτό γεννά αστραπές και βροντές και κεραυνούς. Ο πρηστήρ είναι η ιδιώτατη φανέρωση του αέρος. Φαίνεται η πύρινη καταγωγή του. Ο αήρ ειναι αδύνατο πυρ.
Αντιθέτως η θάλασσα είναι σβέση του πυρός, αν και κατά το ήμισυ και αυτή είναι πρηστήρ. Γι' αυτό η θάλασσα και το υγρό έχει δραστική ισχύ, ενεργητική δύναμη να πράττει και όχι μόνον να πάσχει.
Αυτή είναι η φυσιολογία του Ηράκλειτου. Η θεωρία της γραμμικής μεταβολής κατά πύκνωση και αραίωση στη σειρά πυρ-αήρ-ύδωρ-γη και τανάπαλιν είναι συνήθης μετακλασσικά και προσάπτεται δοξογραφικά στον Σκοτεινό φιλόσοφο του πυρός (Β 76), αλλά δεν ταιριάζει με την κεραυνώδη φύση της Ηρακλείτειας σκέψης. Θα δούμε στο επόμενο Κείμενο Σκέψης ότι η ερμηνεία μου ενισχύεται και ενισχύει την ορθή κατάληψη της Ηρακλείτειας ψυχολογίας (cf. Β 36 και Β 77).
Απτόμενο και σβεννύμενο με μέτρο και ρυθμό το πυρ δημιουργεί την ποικίλη διαφοροποίηση του Κοσμικού Παντός, το οποίο κυβερνά συνέχοντας την τάξη του με «σιδηρά χείρα», με χτύπημα μαστιγίου, με «πληγή» (πλήττω). Β 11:
πᾶν γὰρ ἑρπετὸν πληγῇ νέμεται.
Τα πράγματα (ό,τι έρπει, δηλαδή κάθε τι πλην του πυρός) νέμεται και βουκολείται και ποιμαίνεται με την πληγή του κέντρου ή της ράβδου. Το Πυρ διοικεί, κυβερνά, ποιμαίνει το κοσμικό όλο. Το πυρ είναι ο απόλυτος δράστης, το πλήρως ενεργητικό ον. Το σημαίνει αυτό ο Ηράκλειτος στο Β 64:
τὰ δὲ πάντα οἰακίζει Κεραυνός.
Ο Κεραυνός, η βιαιότητα του Πυρός, πηδαλιουχεί τα πάντα του Κοσμικού Όλου. Και πάλι δια του Κεραυνικού χαρακτήρα σημαίνεται ο Ζεύς, που ειναι και δεν ειναι το Εν Πάντα.
Αλλά του πυρός ειναι φυσικό ιδίωμα ο κεραυνός. Η αλληγορία ευρίσκεται ήδη εν πλώ με αναπεπταμένα τα ιστία προς τον λιμένα της ταύτισης φιλοσοφίας και θρησκείας. Το βιβλίο των αποκαλύψεων της αλήθειας ανέθεσε ο Ηράκλειτος στον εν Εφέσω θαυμαστό Ναό της πότνιας περιωνύμου Αρτέμιδος.